

Milanko Govedarica

LOGIKA SVESTI I NOVI MATERIJALIZAM

(Phenomenology and Philosophy of Mind, Edited by Smith D. W. and Thomasson A. L., Clarendon Press, Oxford, 2005)

Ovaj zbornik radova o fenomenologiji i filozofiji duha sadrži 316 strana osnovnog teksta i 6 strana predmetnog indeksa. Sem koautorskog uvodnog članka priređivača zbornika i njihovih dvaju zasebnih tekstova, u njemu se nalazi još 12 članaka, napisanih od strane savremenih poznavalaca ove tematike, koji su raspoređeni u pet osnovnih delova: 1. Mesto fenomenologije u filozofiji duha, 2. Samosvest i znanje o vlastitom ja, 3. Intencionalnost, 4. Jedinstvo svesti i 5. Opažanje, oset i radnja. Uz svaki članak priložen je spisak relevantnih bibliografskih jedinica, što može biti od velike koristi za šire informisanje i dalje istraživanje zainteresovanih čitalaca. Želeći da zaintrigiramo našu čitalačku publiku za ovu knjigu, usredsredićemo se samo na njene osnovne poente.

Prema Dejvidu Smitu, Ejmi Tomason i ostalim autorima tekstova u zborniku, u savremenoj filozofiji duha prevlađuje neadekvatno razumevanje fenomenologije, zato što se pod njom neopravdano podrazumeva izveštavanje o kvalitativnom karakteru subjektivnog iskustva, tj. introspektivna perspektiva prvog lica. Pošto je današnja filozofija duha dominantno orijentisana u materijalističkom i anti-introspektivističkom pravcu, jasno je da unutar nje fenomenologija – protumačena na introspektivistički način – ne može igrati neku značajniju ulogu, već mora imati podređenu ili pomoćnu funkciju. Međutim, vraćajući se nekim izvornim Huserlovim idejama, autori ovog zbornika objašnjavaju da po svom izvornom smislu fenomenologija nije ništa manje anti-introspektivistički nastrojena, već da je veoma bliska logičkoj i konceptualnoj analizi, na kojoj je istorijski zasnovana i sama filozofija duha. U ovom kontekstu, u zborniku se potencira ključni uticaj Huserla na Rajlovu metodu konceptualne analize, uz podsećanje da je šira upotreba sintagme „filozofija duha“ u značajnoj meri uslovljena i uticajem Rajlove knjige *Koncept duha*.

Upravo je kritika introspektivističke psihologije ono što predstavlja dodirnu tačku između fenomenologije i filozofije duha. Još je Brentano pravio razliku

između introspekcije i unutrašnje percepcije, smatrajući da je za introspekciju karakteristična separacija između mentalnih akata prvog i drugog reda, dok je unutrašnjoj percepciji svojstvena ugrađenost sekundarne predstave u originalni mentalni akt. Na njegovom tragu, Huserl razvija koncepte fenomenološke redukcije i intencionalnosti, čija suština se tiče sadržanosti univerzalnih ili javnih sadržaja u privatnoj svesti, nasuprot separatnosti, privatnosti i nesamerljivosti introspektivnih iskustava. S druge strane, razvoj savremene filozofije duha takođe je uslovljen težnjom da se u istraživanjima mentalnih procesa obezbedi javna proverljivost, tj. da se prevaziđe oslanjanje na nepouzidane introspektivne izveštaje i privatnu perspektivu prvog lica, ističu autori zbornika. Time se može objasniti pojava bihejviorističke redukcije duha na ponašanje, kao i uspeh i popularnost teorije o psihofizičkom identitetu, koja zastupa tezu o tome da su mentalna stanja identična sa fizičkim stanjima mozga, iz čega sledi da se psihički procesi mogu podvrgnuti objektivnom posmatranju i naučnom proveravanju. Naravno, značajna razlika između fenomenologije i savremene filozofije duha sadržana je u tome što prva nije, a druga jeste vezana za materijalističku ontologiju, ali to ne znači da je fenomenološki pristup inkompatibilan sa novim materijalizmom, svojstvenim današnjoj naučnoj psihologiji.

Huserlova fenomenologija je nesklona kako introspektivističkoj, tako i naturalističkoj psihologiji. Međutim, iz ove dvostruke nesklonosti ne sledi to da fenomenološki uvidi nisu od koristi za empirijsku psihologiju, a tim pre su od značaja za filozofiju duha. Pre bilo kakvog empirijskog istraživanja uzročno-posledičnih odnosa, psiholozi moraju znati šta je predmet njihovog proučavanja, tj. moraju imati jasne pojmove o osnovnim tipovima mentalnih stanja i procesa, a do njih se može doći jedino fenomenološkim putem, smatraju mnogi (Brentano, Huserl, Sartr...), pa i Smit i Tomasonova. Po njihovom tumačenju, naš mentalni život zavisi od toga šta se dešava u našim mozgovima, kao i od toga šta se dešavalo u našoj ličnoj istoriji, naravno i od toga šta se dešava(lo) u našem biološkom, društvenom i političkom okruženju, ali suštinske forme našeg svesnog iskustva mogu biti sagledane samo imanentno, tj. na fenomenološki način. Tek nakon što su kroz fenomenološku deskripciju i ideaciju zadobijeni jasni psihološki pojmovi, može se pristupiti traženju empirijskih pravilnosti i kauzalnih objašnjenja. U tom smislu, fenomenologija se može shvatiti kao svojevrsna logika svesti, kao logička analiza osnovnih formi mentalnih fenomena i relacija između njih. Shvaćena na ovaj način, ona predstavlja mnogo više od privatne perspektive prvog lica – konceptualnu bazu filozofije duha i celokupne nauke o mentalnom, uključujući i savremenu naturalističko-materijalističku psihologiju.

Neki vidovi novog materijalizma imaju rigidan i isključiv stav prema fenomenološkoj analizi svesnog iskustva. Takav je slučaj sa eliminativnim materijalizmom Patriše i Pola Čerčlanda, koji smatraju da je pojam svesti prevaziđen i da

ga treba eliminisati iz savremene filozofije duha, kao anahronizam i relikv prošliosti. Znatno umerenija je teorija o psihofizičkom identitetu, u njenim različitim varijantama (Plejs, Smart, Armstrong, Luis i drugi), koja ne negira značaj svesnog iskustva, već preko funkcionalističke ontologije nastoji da objasni njegovu dinamiku, na osnovu neurofizioloških procesa i funkcija. Međutim, kako objašnjavaju autori zbornika, i ekstremnije i umerenije varijante novog materijalizma suočavaju se sa ozbiljnim problemima u eksplanaciji mentalnih fenomena, koji nalažu uvažavanje fenomenološkog pristupa i fenomenoloških istraživanja. Pri tome, reč je o dva ključna problema – problemu kvalitija i problemu intencionalnosti. Pošto se prvi problem tiče kvalitativne obojenosti subjektivnog iskustva i simplifikovanog razumevanja fenomenološkog pristupa kao načina njegovog rasvetljavanja, za punu afirmaciju fenomenologije unutar filozofije duha od mnogo većeg značaja je drugi problem, pa ćemo se ograničiti na njegovo kratko razmatranje.

Problem intencionalnosti se javlja zato što se verovanje i želja, kao psihološki najznačajnija mentalna stanja, ne mogu funkcionalistički redukovati na vlastitu kauzalnu ulogu, ne samo zbog ireducibilnosti kvaliteta njihovog subjektivnog doživljavanja, nego i usled toga što imaju važna reprezentaciona svojstva. Naime, pored toga što vrše određenu kauzalnu funkciju u našem ponašanju, ova mentalna stanja reprezentuju/intendiraju svoje objekte, u vidu značenja čije se važenje ne može kauzalno objašnjavati, niti se može redukovati na kvalitativnu obojenost privatnog iskustva, jer značenja reprezentuju objekte u saglasnosti sa logičkim i semantičkim zakonima. Upravo na ovom mestu se otvara prostor za prava fenomenološka istraživanja u filozofiji duha, imajući na umu to da je sam Huserl zadatak fenomenologije video u izučavanju intencionalnih sadržaja naših mentalnih akata, poput opažaja, suda, imaginacije i emocije. Pri tome, kako objašnjavaju autori zbornika, Huserlov model intencionalnosti obuhvata tri aspekta: subjektov akt, sadržaj (značenje) i objekt. Smisao fenomenološkog stavljanja u zagrade vlastitih konkretnih iskustava sastoji se u redukovanju subjektivnih mentalnih akata na njihov intencionalni sadržaj, na intersubjektivno značenje, za koje je irelevantan modalitet naših doživljaja: to da li je reč o percepciji nečeg što je sada prisutno, o priželjkivanju i sanjarenju o nečemu što se nikada nije dogodilo ili o sećanju na nešto što je bilo, pa prošlo. Ključ intencionalne analize sadržan je u eksplikaciji regija značenja sa intersubjektivnim važenjem, zato što se intencionalni objekt konstituiše samo posredstvom značenjskih sadržaja – drugim rečima, samo kroz određene moduse reprezentovanja, naši doživljaji se usmeravaju ka svojim objektima. Kauzalna uloga mentalnih stanja u velikoj meri proizilazi iz njihove svesne usmerenosti, ali sama ova usmerenost zahteva fenomenološka i logičko-semantička, a ne funkcionalistička i neurofiziološka objašnjenja.

Na ovaj način, fenomenologija se ispostavlja ne kao antipod, nego kao dragoceni komplement novog materijalizma i kao važan partner savremene

filozofije duha. Smatramo da je to više nego dovoljan razlog da se zborniku koji su priredili Dejvid Smit i Ejmi Tomason posveti puna pažnja.

Milanko Govedarica
Filozofski fakultet, Beograd